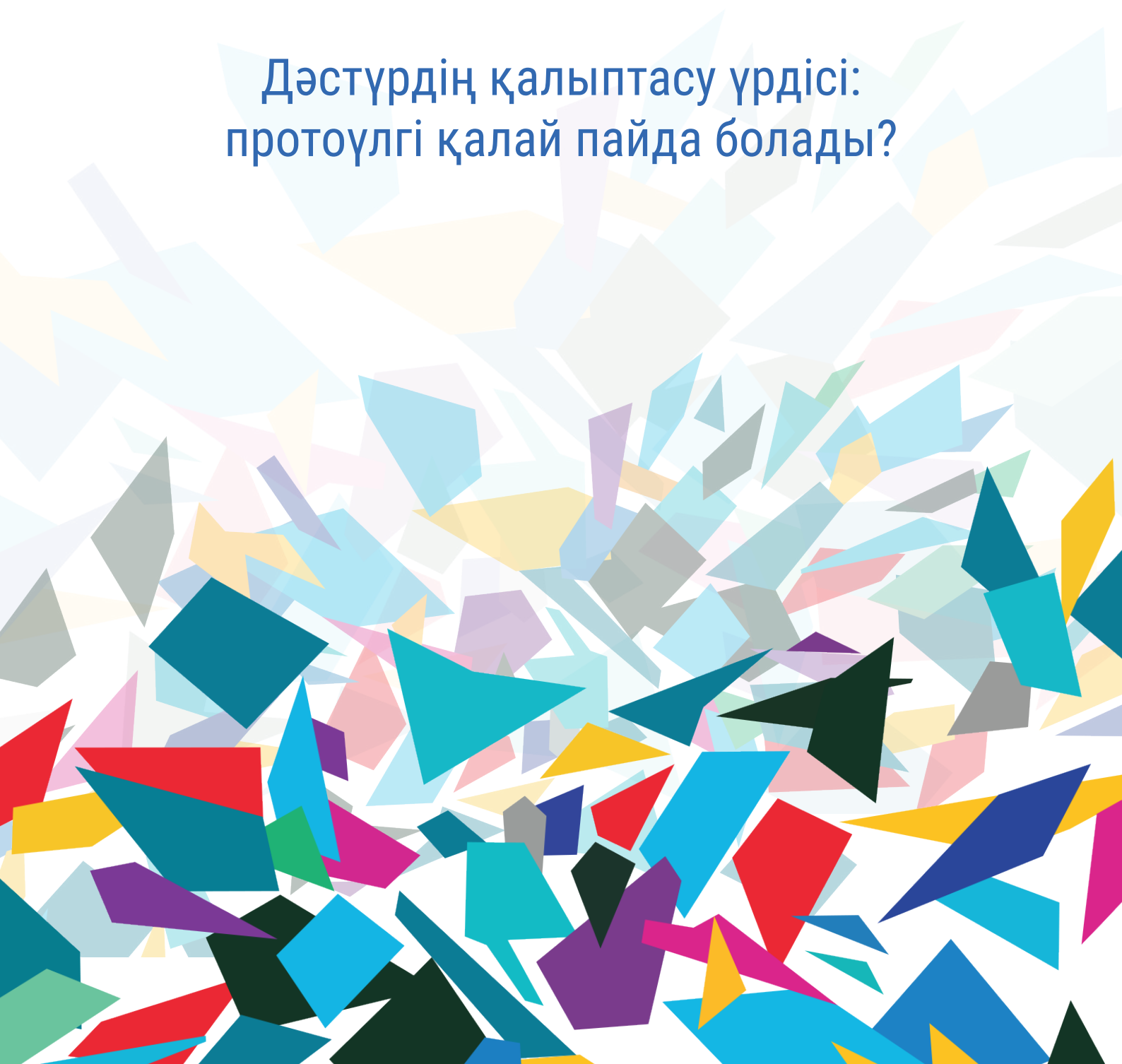

ТАРИХИ ЭТНОЛОГИЯ

Дәстүрдің қалыптасу үрдісі:
протоүлгі қалай пайда болады?

Мақсаты. Бұл дәрісте біз дәстүрдің қалай пайда болатынын, сонымен қатар оның қысқа мерзімде қалыптасуын қарастырамыз. Біз жаңа дәстүрлі қоғамның алғашқы мәдени құрылымдарын қалай қалыптастыратындығын және олар өмірдің түрлі салаларына қалай көшуін және ондағы басымдықтарын біле аламыз.

Негізгі идеялар

1. Қазіргі Ереванның үлгісінде дәстүрді қалыптастыру үдерісі.

Дәстүрдің қалыптасу үдерісі қалай жүреді, өмірдің күрделілігінің барлық белгілерін көрсететін толыққанды дәстүрлі қоғамды қарастырайық. Біз осы үдерісті этномәдени бірлестік ретінде заманауи Ереванның қалыптасу үлгісінде зерттедік, ол халықтың жылдам өсуімен (30 жыл ішінде бірнеше ондаған мыңнан миллионға дейін) және кең ауқымды индустрияландыруға негізделген әлемдегі урбанизация мен индустрияландыруға қарама қайшы үдерісінде жүрді.

1960 жылдан бері Ереванда отбасы кеңейіп, көп ұрпақты отбасыға айналды, ажырасулар саны азайып, отбасылардағы балалар саны өсті, социологиялық зерттеулер көрсеткендей, қоғамның білімді, білім алған бөлігі көбейгені байқала бастады, кейіннен олар бүкіл қоғамды құрап, тығыз әлеуметтік ортаны құрды. Өртүрлі салаларда бірыңғай өмір салты қалыптасты, ал жергілікті мінез-құлық нормаларына үстемдік құрған кезеңнен кейін барлық қоғам қабылдайтын айқын және одан да айқынырақ өмірлік нормалар орнатылды. Ең қызықтысы, осы үдерісті тудыруы мүмкін деген саналы мақсат қою немесе саяси идея болмады.

2. Ереванда дәстүрлі қоғамды қалыптастырудың басталуы Ереванның сәулетші Александр Таманянның бас жоспары негізінен бастау алды.

Ол тек қаланы салудың жәй жобасы ғана емес, сонымен бірге қоғамдық сананың басымдық факторымен де байланысты болды. Таманянның жоспарымен қаланың алғашқы аңызы байланысты болды, ол эстетикалық сипат алды: қала тұрғындары қала жоспарын әдемі, сұлу, деп таныды. Мұнда әлемдегі іс-әрекет үлгісімен байланысты «өзіндік образы» деген ежелгі стереотипке баса көңіл бөлінді. Армяндар ғасырлар бойы дәстүрлі түрде өздерін құрылысшылар деп есептеді, енді олар осы салада өздерін толығымен қайта іске асыруға мүмкіндік алады. Алғашқы идеологеманың пайда болуы және онымен байланысты іс-шаралар кешені әлі де қоғамның реттелуіне әкелмеді. Керісінше, қоғамдағы бос, қуыс әрекеттер көбейе бастады, ал аласапырандық жағдайы күшейе түскендей болды. Бұл ескі және кездейсоқ трансферлердің іргесін шайқатудың функционалдық қажеттілігімен түсіндіріледі. Бұл кезең адам ресурстарының жаңа этникааралық процесс барысында басым болып табылатын жаңа баламада шоғырлануы алдында болды. Бұл кезең адам ресурстарының жаңа баламада шоғырлануына жол салды, жаңа этникашілік үдеріс барысында басымдықты қалыптастырды.

Алдыңғы баламалар шеңберінде жалған дәстүрлі немесе дәстүрлі сананың қалдықты тасымалдаушылары тұлғалық сананың тасымалдаушыларының қолдауынсыз өз өзімен қалады. Олардың баламаларға кеткен саны өте төмен деңгейге дейін қысқарады, ал соңғыларының қолдауынсыз жалған дәстүрлі сананың тасымалдаушылары «таратуға» бара алады: бүлік өзінің деструктивті сатысына өтеді. Осылайша, қандай да бір жағдайларға байланысты жалған дәстүрлі сананы итермелейтін (немесе мәжбүрлейтін) тасымалдаушылар жаңа балама шеңберінде көрсетілмейді, тұлғалық сананың жаңа тасымалдаушылары этностың мәдени тұрақтыларының трансферлеріне жаңа бағыт береді.

3. Аласапыранды эйфория кезеңі ауыстырады, орта дамудың әртүрлі нұсқаларына ашық болды.

Сол сияқты, Ереванда 1940-1950-ші жылдардың тоғысындағы бүлік күшейіп, ауылдық, қоғамдастық, «дүниелік» баламалар белсене түсті. (Ал армяндардың «әлемі» орыс шаруаларының «әлеміне» өте ұқсас болды.) Бірақ жаңа кварталдар салынғандықтан, Ереван ауылдық округтерінің тұрғындары қалалық жерлерге көшіп келді және соған сәйкесінше менталитетпен толыққанды азаматтар болды.

Аласапыран жағдайды эйфория кезеңі ауыстырады, қоршаған орта әртүрлі даму нұсқаларына ашық болып көрінеді, әртүрлі баламаларды жақсы қабылдайды: қоғам өмір сүреді, аморфты сияқты,

құрылымсыз орта ретінде көрінеді. Бұл қолда бар үлкен жиынтықтан кез келген балама іске асырылуы мүмкіндігі көрініс береді. Бірақ жаңа пайда болған балама әлі анық көрінбесе де бар. Мінез-құлықтың түрлі үлгілеріне төзімділік объективтілікке қарағанда, сол кезеңге тән субъективті. Түрленудің шектеулілігі тұлғалық сана тасымалдаушыларының құндылықтар басымдықтарының қатаң шектелуімен сипатталады. Осы төзімділіктің негізінде формалды емес сенімге құрылған тұлғааралық қатынастардың әлсіз құрылымдалған жүйесі жатыр.

4. Еревандықтардың қарым-қатынасында ерекше политес қалай және неге пайда болды?

1940 жылдардың аяғынан бастап, республиканың ауылдарынан шаруалар ағыла бастады және бір мезгілде шет елдерден шыққан армян мигранттары Ереванға бет алды, олар бір-бірімен үйлеспейтіндей, жанжалдасатындай көрінді. Бұл әртүрлі субстраттан тұтас әлеуметтік-психологиялық қоғамдастығының қалыптасуы мүмкін еместей көрінді. Сол кезде еревандықтардың қарым-қатынасында ерекше ықылас, ерекше сыпайылық қалыптасады. Адамдар арасындағы қарым-қатынастарды дәстүрлі реттеу болмаған кезде және сонымен қатар олардың оңтүстіктікке сәйкес қызуқандылық мінезімен ерекше төзімділік пен ерекше сыпайылық, қарым-қатынастың ерекше «мейірімділік» стилі қажет, бұл жалпы бірыңғай ереван орталығын құрды. Сол кезде адамиаралық қарым-қатынас саласында 1956 жылы «Бірінші махаббат әні» фильмінің нәтижесінде жаңа аңыз пайда болады: бұл барлық қала тұрғындарының өзара махаббаты, тіпті қарапайым, кереметтей емес еревандықтарға деген махаббат туралы аңыз.

5. Мәдени кодты иелену әлеуметтік-мәдени жүйеде мүшеліктің шарты болып табылады.

Осылайша, жүйе оң мазмұнды алды — қоғамды құрайтын код оны бірыңғай етеді және ол жаңа дәстүрді қалыптастыру үдерісіне оң эмоционалдық фон жасайды. Бірақ міне қызық! Ерекше «сыпайылық» (қоғамның коммуникативтік кодына айналған) мәдениетшілік үдерістің басында әлеуметтік-мәдени жүйенің барынша ашық болуына, бір-біріне ұқсамайтын, оған қосылуға тілек білдірген немесе мәжбүр болған көптеген адамдар үшін қол жетімділігіне қызмет еткен. Содан кейін қоғам қалыптасқан кезде оған жеке адамдардың кіруін қалайтын басқа адамдар үшін барынша жабық жүйе жасаған. Мәдени кодты иелену әлеуметтік-мәдени жүйеде мүшеліктің шарты болып табылады. Бейсезімдік коммуникативтік код тіпті тілге қарағанда этностың өзін-өзі сәйкестендіруіне қызмет етеді, өйткені оның тасымалдаушыларының мәдениетіне жатпай-ақ бөтен тілді саналы түрде меңгеруге болады, ал коммуникативтік код тек мәдениеттену (инкультурация) үдерісінде ғана меңгеріледі: оны меңгерудің өзі осы мәдениетке жататындығын білдіреді. Бұл коммуникативтік кодтың матрицасына этнос әлемінің жаңа бейнесі қабатталады. Бастапқыда мәдениет қарапайым, әлсіз құрылымдалған. Сонымен қатар туындаған коммуникативтік кодты мәдениет қосыла алатын кейбір матрицамен салыстыруға болады.

«Өзім – бөгде» шеңберін анықтайтын мәдени кодтың қалыптасу сатысынан кейін этностың мәдени тақырыбын экспликациялау, оның образдары мен мифологияларын қалыптастыру, ауызша айтылғаны немесе жоқ екендігі анықталады. Оның негізінде, ең алдымен, имплицитті жалпыланған мәдени сценарий, содан кейін қоғам өмірінің барлық салаларын білдіретін әртүрлі жеке мәдени сценарийлер қалыптаса бастады. Дәстүрлі қоғамның мәдени аңызының экспликациясы - үдеріс, ішінара саналы.

6. Дәстүрлі қоғамның мәдени мифінің экспликациясы-үдеріс, ішінара саналы.

Адамға онда не болып жатқанын, оның түсініктемесін іздеу тән, оны сөзбен және түрлі көркем құралдармен көрсетуге тырысады. Ол (бұл, ең алдымен, тұлғалық сананың тасымалдаушысы болады) осы көріністерден оның ішкі көңіл-күйіне, оның құндылық басымдықтарына сәйкес келетін болуы мүмкін түсіндірмелерді таңдайды. Әлеуметтік жүйе бұл таңдауды өзі арқылы өткізіп, оны қабылдайды немесе қабылдамайды. Дәлірек айтқанда: немесе оны тұлғалық сананың басқа да тасымалдаушылары қолдайды, немесе қолдамайды, өйткені олар дәстүрлі социумның құндылықты басымдықтарын таңдайды.

Халық өміріндегі мәдени аңыздың қысқаша экспликациясы ең маңызды кезең, дәл сол кезде ол өзінің мәдениетінің онжылдыққа, сол ғасырға арналған құндылықтық негізін таңдайды. Және бұл - эмоционалды позитивті үдеріс.

7. Ескі дәстүрлі құрылымнан шығуды адамдар мереке деп санайды, бірақ бұл «мерекенің» теріс жағы да бар .

Бұл ескі дәстүрлі құрылымнан шығуды адамдар мереке деп санайды, бірақ бұл «мереке» жағымсыз. Жаңа дәстүрлі құрылымның қалыптасуы, «хаос» - тан «космосқа» өту бұдан да салтанатты, мерекелік мәнге ие. Бұл, әрине, әлеуметтік-мәдени жүйенің, рәсімдер мен салт-дәстүрлерді қалыптастыру процесі, бос, қуыс ортаның құрылымдалған ортаға айналуы, бұл зор энергияның шағылуын, қоғамның жоғары деңгейдегі тонуын талап етеді.

Сыртынан қарағанда бұл процесс қызықты ойынға ұқсайды. Ережелері іс барысында қалыптасатын ойын. Қоғамның барлық мүшелері тартылған және қиял ұшқыны тәріздес ойын. Шындығында, өте тығыз, әлеуметтік ортаны қалыптастыруға әкелетін, сөзсіз, еркін ойын сияқты. Алайда, егер сіз осы процеске мұқият қарасаңыз, оның өте айқын әрі нақты заңдылықтарын байқауға болады.

Осылайша, дәстүрдің қалыптасуы өсіп келе жатқан Ереван қаласының ұсынған сыпайылық мәдени үлгісінде танылуынан басталды. Бұл жай ғана қала ортасының үлгісі емес, сонымен қатар қала көрінісіндегі адамиаралық қатынастардың үлгісі болды.

8. Ереванның жаңа стилін Саят Нова көшесі берді.

Бұл қала көшелерінің бірі – Саят-Нова көшесі болды, - өзінің ерекше стилін алған, содан кейін тек қалалық ортаға ғана емес, баспаханалық қаріптерде де, қолданбалы өнерде де кең тараған алғашқы көшелердің бірі болды. Ең бастысы, ол қарым-қатынас стилін қалыптастырды. Саят-Нова көшесін «модерндік» деп есептеген, оның артында бұрынғы дәстүрлі мазмұн болған жоқ. Ереванның басқа тамаша жерлерінен айырмашылығы, Саят-Нова көшесі ғана ерекше мерекелік, тәуелсіз бейнеге ие болды. Бұл сәулет бейнесі емес, бұрын қалыптасқан өзара шыдамдылық пен қаланың барлық тұрғындарының өзара байланыстылығы көрініс тапқан қалалық орта. Саят-Нова көшесіндегі қалалық кеңістіктегі осы фрагментте шын мәнінде маңызды болғаны - ол жаңа сезімталдықты, жайдарылықты арттырды. Осыған орай Саят-Нова көшесі Ереван мәдениетінің үлгісі болды. Дәстүр қалыптасуы үшін алдымен символ немесе креативті модель, үлгі, негіз болу керек. Мұндай үлгіні (бәлкім, осындай үлгілердің бірі) Саят-Нова көшесі тудырды. Әрине, Ереван мәдениетінде басқа да маңызды үлгілер болған, бірақ олар қабылданбай немесе Саят-Нова көшесі берген үлгімен ұштасқан және бір-бірімен тығыз мәдениет құрағын құрды. Бұл үлгілер жүйенің әртүрлі қызмет ету салаларына қатысты таратылды.

9. Осылайша Ереванда «әрекет өрісі» константасы (тұрақтылары) пайда болды.

Біз қалалық кеңістікті ұйымдастыруға байланысты іс-әрекет моделін байқаймыз, бұл модельдер адами қатынастарға да ауысады, олар түрлі жеке оқиғалардың мәдени сценарийлерін қалыптастыруға итермелейді. Осылайша Ереван дәстүрлі мәдениетінде «әрекет өрісі» тұрақтылығы пайда болды.

«Әрекет өрісі» тұрақтысы — «өрісте» әрекет субъектісі ретінде «біз» образын түзететін маңызды мәдени тұрақтылардың бірі болып саналады. Мәдени тұрақтылар жүйесі іс-әрекет моделін бейнелейтіндіктен, мәдени константамен байланысты трансферлер әсіресе маңызды, олар бүкіл жүйенің сипаттамасын береді.

Сонымен, қалыптасқан дәстүрдің негізіне жататын негізгі мәдени үлгі қалай таңдалады? Біріншіден, басым - мәдениет тасымалдаушылары (жеке сананың тасымалдаушылары) таңдаған құнды басымдықтарға сәйкес келетін ең бастысы болып табылады. Екіншіден, бұл үлгі мәндердің байлығымен ерекшеленеді, яғни ол интерпретациялар мен реинтерпретацияларға жарамды. Үшіншіден, ол экспансия, яғни басқа мәдени кіші жүйелерге көшіру үшін қолайлы. (Біз Саят-Нова көшесінің стилі одан кейін өмірдің әр түрлі салаларына тарағанын көрдік). Төртіншіден, әрине, негізгі мәдени үлгінің бейімделу қасиеттері жаңа дәстүрлі қоғамға неғұрлым кең әлеуметтік ортаға еруге мүмкіндік береді. Мәдениетте басты, орталық болуға жарамды болу үшін ұйымның бір саласының (мысалы, қалалық кеңістіктің) жәй үлгісі ғана болып қоймай осы ұйым талап ететін тұлғааралық қарым-қатынастың да үлгісі болуы керек.

10. Үлгіні басқа мәдениет салаларына ауыстыру, әдетте, бейсаналық болып келеді.

Осы қасиеттерге сәйкес келетін әр түрлі мәдениетке ұсынылатын үлгілер онда «пайдаланылады», және олардың ішінде мәдениеттерді тасымалдаушы адамдардың неғұрлым келісілген сұраныстарымен

басымдыққа ие бола бастайды.

Үлгіні басқа мәдениет салаларына көшіру, әдетте, бейсаналық түрде жүреді, оның қарапайым себебі – осы үлгіні ұнатуында, нақ осындай стильдің өз айналамызда және өз қарым – қатынасында көргіміз келетіндігінде. Дәл осылай оңай әрекет ету - бұл туралы мәдениет тасымалдаушысы саналы түрде ойлайтынына немесе ойламайтынына қарамастан болады. Сондықтан мәдени үлгі және онымен байланысты қатынастар мен өзара іс-қимыл үлгілері материалдық және идеалдық салалардағы барлық бос орындарды толтырады, осы мәдениеттегі дәстүрлі сананы сақтаушылардың көпшілігіне ұсынылады және дәстүрі бар біртұтас, жеткілікті тығыз қоғам құрады.

Мәдениеттің мінез-құлық және коммуникативтік қабаттарының қалыптасуы салыстырмалы түрде әлсіз көрсетіліледі және әлсіз рационализацияланған, және тіпті образды түрде де әрқашан түсінікті емес. Бірақ бұл қабаттар іс жүзінде этностың тұрақтыларымен бірге, тығыз жүретін мәдениеттің негізгі өзегі болып табылады. Іс-әрекеттердің модельдерін қалыптастыру толығымен бейсаналық процесс болып табылады. Мұндай әрекеттің себебі – жай ғана осыны ұнатуында, өйткені ол оң көзқарасқа сай келеді, сонымен қатар құндылығы анықталған, соған негізделген оңтайлы шешім деп есептейді. Иә, шындығында іс-әрекет үлгілері ең қатаң түрде мәдениетпен детерминацияланған. Дәстүрлі сананы тасымалдаушы, әдетте, өздігінен ешқайсысын еркін түрде таңдап немесе қабылдай алмайды.

11. Біз имплицитті жалпыланған мәдени сценарий - бұл мәдени константалар (тұрақтылар) кешенінің проекциялары екеніне көз жеткіземіз.

Біз анықталған жалпыланған мәдени сценарий – бұл мәдени үлгі ретінде шағын-мәдениет әлемінен, үлкен-мәдениет әлеміне бүкіл тұтастықтағы этнос әлемінің мәдени бейнесі ретінде тарайтын мәдени тұрақтылар кешенінің проекциялары екеніне көз жеткіземіз.

Бір немесе бірнеше мәдени дәстүрге тән имплициттік жалпыланған мәдени қойылымның (сценарийдің) қалыптасуы этнос мәдениетінің тұрақты жүйелеріне сәйкес келетін әлемнің шағын дүниесінің қалыптасуынан басталады. Дәстүрлі әлемнің фрагменті немесе осындай үзінділердің шектеулі жиынтығы қалыптасады, оның негізінде мәдениет оған барынша сәйкес келетін үлгіні таңдауға мүмкіндік береді. Осы үлгіде оның құрылымын өзекті шындыққа көрсететін мәдени константалардың проекциясы ретінде имплицитті жалпыланған мәдени сценарий жүзеге асырылады. Нәтижесінде, мәдени схема қалыптасады: қалыптасып келе жатқан дәстүрлі қоғамның мүшелері психикасында (саналы және бейсаналы түрде) мәдени материал репрезентациясы осы схема шеңберінде іс-әрекеттің барлық ықтимал және қолайлы үлгілерін көрсетеді. Бұл схема әлеуметтің негізгі мәдени тақырыбына сәйкес бұрыннан бар, жинақталған мәдени материалдары мен этнос ішіндегі жетекші топтармен қабылданған құндылықты басымдықтармен, мәдениеттің жеке бөлігінен бастап барлық мәдениетке кеңінен тарала отырып, көрініс табуы мүмкін.

Сонымен, бұл дәрісте біз дәстүрлі әлеуметтің қалыптасуының менталдық жақтарына, дәстүрлі сананың қалыптасуының менталдық процестеріне тоқтадық. Келесі дәрісте біз дәстүрлі қоғамның құрылымдарын қалыптастыруға, яғни әлеуметтік мәселелерге назар аударамыз.

Негізгі терминдер: Протоүлгі, идеологема, аласапыран жағдай, жалған-дәстүрлі сананы тасымалдаушылар, тұлғалық сананы тасымалдаушылар, мәдени константалардың трансферлері, инкультурация, коммуникативтік код, мәдени мифтің экспликациясы.

Дәріс тақырыбы бойынша қосымша ресурстар

1. Абрамян Э.Г. (1978) Инновация и стереотипизация как механизмы развития этнической культуры / Методологические проблемы этнических культур: Материалы симпозиума. Ереван: Изд-во АН Арм. ССР.
2. Арутюнов С.А. (1989) Народы и культура: Развитие и взаимодействие. М.: Наука.
3. Бенедикт Р. (2007) Хризантема и меч. Модели японской культуры. М.: Наука.
4. Бенедикт Р. (1997) Психологические типы в культурах Юго-Запада США // Антология исследований культуры. — М.: Университетская книга.
5. Боас Ф. Ум первобытного человека. М.-Л., 1926.
6. Боас Ф. (1997) Границы сравнительного в антропологии // Антология исследований культуры. СПб.: Университетская книга.

Кітап: Тарихи этнология

Дәріс: Дәстүрдің қалыптасу үрдісі: протоүлгі қалай пайда болады?

7. Боас Ф. (1997) История и наука в антропологии. // Антология исследований культуры. СПб.: Университетская книга.
8. Боас Ф. (1997) Методы этнологии. // Антология исследований культуры. СПб.: Университетская книга.
9. Боас Ф. (1997) Некоторые проблемы методологии общественных наук. // Антология исследований культуры. СПб.: Университетская книга.
10. Боас Ф. (1997) Эволюция или диффузия. // Антология исследований культуры. СПб.: Университетская книга.
11. Быховская И.М. (2005) Основы культурологии. М.: АCADEMIA XXI.
12. Дейк Т.А. ван. Язык. (1989) Познание. Коммуникация. М: Прогресс.
13. Леви-Брюль Л. (2015) Первобытное мышление. М.: Академический проект.
14. Леви-Брюль Л. (2015) Сверхъестественное в первобытном мышлении. М.: Академический проект.
15. Леви-Брюль Л. (2010) Первобытная мифология. М.: КРАСАНД.
16. Коул М. (1995) Культурные механизмы развития // Вопросы психологии. № 3.
17. Коул М. (1996) Культурно-историческая психология. М. Когито-центр.
18. Культурология. Фундаментальные основания прикладных исследований. (2010) Под ред. И.М. Быховской. М.: Смысл.
19. Культурология. XX век. Энциклопедия. (1998) Под ред. С.Я. Левит.— СПб.: Университетская книга; ООО «Алетейя».
20. Лурье С.В. (2005) Историческая этнология. Москва: Академический проект.
21. Лурье С.В. (2004) Психологическая антропология. М.: Академический проект.
22. Лурье С.В. (1994) Метаморфозы традиционного сознания. СПб.: Типография им. Котлякова.
23. Лурье С.В. (2017) Культура и ее сценарий: имплицитный обобщенный сценарий как внутрикультурный интегратор // Общественные науки и современность. № 2.
24. Маркарян Э.С. (2014) Избранное. Наука о культуре и императивы эпохи. Санкт-Петербург: Центр гуманитарных инициатив Университетская книга Москва.
25. Маркарян Э.С. (1989) Проблема целостного исследования культуры в антропологии США. // Этнология в США и Канаде. М.: Наука.
26. Маркарян Э.С. (1981) Узловые проблемы теории культурной традиции // Советская этнография. № 2.
27. Маркарян Э.С. (1978) Культурная традиция и задача дифференциации ее общих и локальных проявлений / Методологические проблемы этнических культур: Материалы симпозиума. Ереван: Изд-во АН Арм. ССР.
28. Маркарян Э.С. (1978) Об исходных методологических предпосылках исследования этнических культур / Методологические проблемы этнических культур. Материалы симпозиума. Ереван: Изд-во АН Арм. ССР.
29. Маркарян Э.С. (1977) Интегративные тенденции во взаимодействии общественных и естественных наук. Ереван: Изд-во АН Арм. ССР.
30. Мид М. (1988) Культура и мир детства. М., Наука.
31. Надирашвили Ш.А. (1978) Психология пропаганды. Тбилиси: «Мецниереба».
32. Прикладная культурология. Энциклопедия. (2019) Сост. и науч. редактор И.М. Быховская. М.: ООО «Издательство «Согласие».
33. Режабек Е.Я., Филатова А.А. (2010) Когнитивная культурология. СПб., Алетейя.
34. Узнадзе Д.Н. (1961) Экспериментальные основы психологической установки. Тбилиси: Издательство АН Гр. ССР.
35. Чистов К.В. (1981) Традиция, «традиционное общество» и проблема варьирования // Советская этнография. № 2.
36. Флиер А.Я. (2009) Культурология для культурологов. М., МГУКИ.
37. Флиер А.Я. (1995) Культурогенез. М.: Российский институт культурологии.
38. Эйзенштадт, Ш. (2010) Срывы модернизации. // Неприкосновенный запас. № 6.
39. Эйзенштадт, Ш. (1999) Революция и преобразование обществ. М., «Аспект-Пресс».
40. Ш. Эйзенштадт. О неопределенности термина «традиция». (Электронный ресурс). <https://cyberpedia.su/3x6f1f.html>
41. Barrett S. (1984) The Rebirth of Anthropological Theory. Toronto, Buffalo, L.: Univ. of Toronto Press.

42. Bock Ph.K. (1980) *Continuities in Psychological Anthropology*. San Francisco: W. H. Freeman and Company.
43. Boesch E. (1991) *Symbolic Action Theory and Cultural Psychology*. Berlin, Heidelberg, NY, L., Paris, Tokyo, Hongkong, Barselona, Budapest: Springel-Verlag.
44. Benedict R. (1934) *Patterns of Culture*. Boston and New York: Houghton Mifflin Company.
45. *Cultural Theory. Essays on Mind, Self, and Emotion*. (1984) Shweder R., LeVine R. (eds.) Cambridge, L., NY., New Rochelle, Melbourne, Sydney: Cambridge University Press.
46. D'Andrade R. (1995) *The Development of Cognitive Anthropology*. New York: Cambridge University Press.
47. D'Andrade R. (1992) *Cognitive Anthropology*. In: *New Direction in Psychological Anthropology*. Schwartz Th., White G. M., Lutz C. A. (eds.) Cambridge: Cambridge University Press.
48. D'Andrade R. (1992) *Schemas and Motivation*. In: D'Andrade R., Strauss C. (eds.) *Human Motive and Culture Models*. Cambridge: Cambridge University Press.
49. D'Andrade, R. (1984) *Cultural Meaning Systems*. In: Shweder R. A., LeVine R. A. (eds.) *Cultural Theory. Essays on Mind, Self, and Emotion*. Cambridge, L., NY., New Rochelle, Melbourne, Sydney: Cambridge University Press.
50. D'Andrade R. (1981) *The Culture Part of Cognition // Cognitive Science*. № 5.
51. Dubois C. (1944) *The People of Alor: a Socio-Psychological Study of an East Indian Island*. Minneapolis: University Minnesota Press.
52. Duijker H.C.J., Frijda N.H. (1960) *National Character and National Stereotypes: Confluence*. Amsterdam: North-Holl Publishing Company.
53. Eisenstadt Sh. (2006) *The Great Revolutions and the Civilizations of Modernity*. Brill.
54. Eisenstadt Sh. (2004) *The Civilizational Dimension of Modernity (англ.)* In: S.A. Arjomand, E.A. Tiryakian. (eds.) *Rethinking Civilizational Analysis*. Sage Publication Ltd.
55. Eisenstadt Sh. (1992) *Frameworks of the Great Revolutions: Culture, Social Structure, History and Human Agency // Intemational Social Science Journal*. Vol. 44. № 133.
56. Eisenstadt Sh. (1973) *Tradition, Change, and Modernity*. New York, Sydney, Toronto: John Wiley.
57. Ewing K. (1992) *Is Psychoanalysis relevant for Anthropology*. In: Schwartz Th., White G., and Lutz C. (eds.) *New Direction in Psychological Anthropology*. Cambridge University Press.
58. Geertz C. (1984) "From the native's point of view". *On the Nature of anthropological Understanding*. In: Shweder R. A., LeVine R. A. (eds.) *Cultural Theory. Essays on Mind, Self, and Emotion*. Cambridge, L., NY., New Rochelle, Melbourne, Sydney: Cambridge University Press.
59. Harkness S. (1992) *Human Development in Psychological Anthropology*, In: Schwartz Th., White G., and Lutz C. (eds.) *New Direction in Psychological Anthropology*. Cambridge University Press.
60. Holland D. (1992) *The Woman who Climbed up the House: Some Limitations of Schema Theory*. In: Schwartz Th., White G., Lutz C. (eds.) *New direction in Psychological Anthropology*. Cambridge: Cambridge University Press.
61. *Human Motive and Culture Models*. (1992) D'Andrade, R., Strauss, C. (eds). Cambridge: Cambridge University Press,.
62. Jahoda G. (1981) *Psuchology and Anthropology. A Psychological Perspective*. L., NY etc: Academic Press.
63. Inkeles A. (1997) *National character*. Transaction Publishers.
64. Inkeles A., Levinson D. (1969) *National Character: The study of Modal Personality and Sociocultural Systems*. In: Lindzey C. and Aronson E. (eds.). *The Handbook of Social Psychology*. Vol. IV. Massachusetstts (Calif.), London, Ontario: Addison-Wesley.
65. Kardiner A., Lipton R. (1945) *The Individual and His Society*. New York: Columbia University Press.
66. LeVine R. A. (1984) *Properties of Culture. An Ethnographic View*. In: Shweder R. A., LeVine R. A. (eds.) *Cultural Theory. Essays on Mind, Self, and Emotion*. Cambridge, L., NY., New Rochelle, Melbourne, Sydney: Cambridge University Press.
67. Lourie S. V. (2017) *The Revival of Psychological Anthropology: a New Understanding of Interrelation Between Cultural and Psychological By Virtue of Cognitive Anthropology and Cultural Psychology*. *Journal of Siberian Federal University. Humanities & Social Sciences* V. 10, № 7.
68. Lourie S. V. (2016) *Culture as a field of human action (The experience of constructing a theory of cultural constants and implicit generalized cultural script) // Journal of Siberian Federal University. Humanities & Social Sciences*. V. 9, № 4.

69. Markarian E.S. (1992) Tradition as an Object of System Study // World Futures. V. 34.
70. Markarian E.S. (1998) Capacity for World Strategic Management. Yerevan: Gitutgun.
71. Mead M. (1959) An anthropologist at work: Writings of Ruth Benedict. — Boston: Houghton Mifflin Company.
72. Miller J. (1993) Theory of Developmental Psychology. NY: Freeman.
73. Nelson K. (1981) Cognition in a Script Frammework. In: J.H. Flavell and L. Ross (eds.) Social Cognitive Development. Cambridge: Cambridge University Press.
74. New direction in Psychological Anthropology. (1992) Schwartz Th., White G., Lutz C. (eds.) Cambridge: Cambridge University Press.
75. Norman D. (1975) Explorations in cognition. San Francisco: Freeman.
76. Redfield R. (1956) Peasant Society and Culture: An Anthropological Approach to Civilisation. Chicago.
77. Romney A., Weller S., Batchelder W. (1986) Culture as Consensus: A Theory of Culture and Informant Accuracy // American Anthropologist. № 88.
78. Rouce A.P. (1982) Ethnic Identity: Strategies of Deversity. Bloomington.
79. Schwartz Th. (1992) Anthropology and Psychology. In: Schwartz Th., White G., Lutz C. (eds.) New direction in Psychological Anthropology. Cambridge: Cambridge University Press.
80. Schwartz Th. (1989) The Structure of National Cultures. In: Funke P. (ed.) Understanding Of USA: A Cross-Cultural Perspective. Tubengen: Gunter NarrVerlal.
81. Schwartz Th. (1978) Where is the culture? In: Spindler G (ed.) The Making of Psychological Anthropology. Berkeley: University of California Press.
82. Shils E. (1961) Centre and Periphery // Polanyi M.(ed.). The Logic of Personal Knowledge: Essays. London: Routledge & Kegan Paul.
83. Shils E. (1981) Tradition. London; Boston.
84. Shore B. (1991) Twice-Born, Once Conceived: Meaning Construction and Cultural Cognition. // American Anthropologist. Vol. 93, No 1, March
85. Shweder R. (1991) Thinking Through Cultures. Cambridge (Mass.), London (England): Harvard University Press.
86. Shweder R. (1990) Cultural psychology – What is it? In: Stigler J., Shweder R., Herdt G. (eds.) Cultural psychology: Essays on comparative human development, New York: Cambridge University Press.
87. Shweder R. (1984) Anthropology's Romantic Rebellion against the Enlightenment, or There's more to Thinking than Reason and Evidence. In: Shweder R., LeVine R. (eds.) Cultural Theory. Essays on Mind, Self, and Emotion. Cambridge, L., NY., New Rochelle, Melbourne, Sydney: Cambridge University Press.
88. Simon H. (1981) Sciences of the artificial. Cambridge. MA: MIT Press.
89. Skinner Q. (1985) The Return of Grand Theory in the Human Sciences. Cambridge University Press.
90. Spiro M. (1984) Some reflections on Cultural determinism and relativism with Special Reference to Emotion and Reason. In: Shweder R., LeVine R. (eds.) Cultural Theory. Essays on Mind, Self, and Emotion. Cambridge, L., NY., New Rochelle, Melbourne, Sydney: Cambridge University Press.
91. The Making of Psychological Anthropology. (1978) Spindler G. (ed.) Berkeley: University of California Press.
92. White G., Lutz C. (1992) Intriduction. In: SchwartzTh., WhiteG., Lutz C. (eds.). New direction in Psychological Anthropology. Cambridge: Cambridge University Press.
93. White G. (1992) Ethnopsychology. In: SchwartzTh., WhiteG., Lutz C. (eds.). New direction in Psychological Anthropology. Cambridge: Cambridge University Press.
94. Wartofsky, M. (1979) Models Representation And The Scientific Understanding. Dordrecht: Holland / Boston: USA / L.: England: D. Reidel Publishing Company.